

▣ ”Konstitpa on vaimollakin.”

Dialogikerronta yhteiskunnallisen
teeman esiintuojana Maria Jotunin
novellissa ”Kansantapa”

—

Anna Kuutsa

K

—

aunokirjallisuudessa esitetty puhe on perinteisesti mielletty muodoksi, jonka avulla fiktiivisen maailman tapahtumat ja hahmot välittyvät lukijalle objektiivisesti ja suoraan. Ilman mahdollisesti epäluotettavan tai harhaanjohtavan kertojahahmon väliintuloa välittyvä muoto on siis kantanut jonkinlaista neutraaliuden auras: vuoropuhelukerrontaan on esimerkiksi liitetty kyky ”näyttää” tarinamaailmassa käytyjä keskusteluja (vrt. Thomas 2012, 15–16) tai ”lihallistaa” henkilöihahmoja yksilöidyn kielenkäytön esittämisen kautta (vrt. Nykänen & Koivisto 2013, 9). Samalla päällisin puolin välitön kerrontamuoto on kytkeytynyt yhteen realistisuuden määritelmän kanssa (Thomas 2012, 15–18). Kenties tästä johtuen dialogimuoto ja puheen esitys ovat saaneet osakseen maineen ideologisena tai emansipoivana kerronnan keinona: varsinkin kirjallisuuskritiikeissä, mutta myös tutkimuksessa on toistunut metafora siitä, kuinka ”teksti antaa äänen” alistetuille ihmisryhmille ja päästää heidät näin kertomaan kokemastaan lukijalle ilman kertojan holhoavaa otetta.

Tällainen ilman kertojan huomattavaa roolia välittyvän dialogimuodon nivoutuminen naiskuvaukseen ja yhteiskunnalliseen tematiikkaan on elimellisenä osana viime vuosisadan alussa vaikuttaneen Maria Jotunin laajassa tuotannossa. Jotunin omaperäiset dialogikerronnan muotoilut antavat kuitenkin aihetta tarkastella vuoropuhelukerrontaan liittyviä näkökulmia ja teorioita edellä mainituista perinteisistä tulkinnoista poikkeavalla tavalla. Klassikko-asemastaan huolimatta Jotunin proosatuotantoa on huomioitu tutkimuksessa sen uudistuksellisuuteen ja merkittävyyteen nähden varsin vähän: kirjallisuushistoriallisten mainintojen (mm. Vapaavuori 1989; Hakola 1993; Rojola 1999a, 1999b) lisäksi viimeisimpänä Riikka Rossi (2011; 2013) ja Lea Rojola (2006a; 2006b) ovat artikkeleissaan käsitelleet Jotunin tuotantoa sen tyyllisten piirteiden, naiskuvauksen sekä lukijan ja tekstin välisen dialogisuuden kautta. Varsinaista tekstien kerronnallisiin keinoihin ja piirteisiin keskittyvää tutkimusta ei kuitenkaan ole tehty Rojolan bahtinilaiseen lukijasuhteeseen keskittyvää tulkintaa (2006b) lukuun ottamatta. Myös Jotunin ansiot vuoropuhelukerronnan kehityksen osalta on huomioitu tutkimuksessa lähinnä mainiten.

Tässä artikkelissa nostan esiin Jotunin dialogikerronnan keinoja yhteiskunnallisten kysymysten ja menneisyyden kuvauksessa käyttäen esimerkkinä omaisena kohdetekstinä kokoelmassa *Kun on tunteet* (= KOT, 1913) ilmestynyttä novellia ”Kansantapa”.¹ Novelli kuvaa kahden maalaisnaisen, emännän ja Loiskaisan, juonia oman rahan saamiseksi. Alempaa yhteiskuntaluokkaa edustavan Kaisan avulla emäntä myy oman tilansa antimia isännän selän takana pitäen näin itsensä kunnollisesti puettuna ja kahvinautinnossa kiinni ”niin kuin ihmisten tapa on” (KOT, 18). Novellin tapahtumakaari on yksinkertainen: Kaisa saapuu vieraisille emännän luo, mutta tuvassa olevan isännän seurassa he eivät voi sopia suunnitelmiaan. Lopulta naiset siirtyvät ulos ”porsaita katsomaan” eli sopimaan salakaupan kulusta. Tämä ”kotikehvellykseksi” nimetty epärehellinen kaupanteko laajenee novellin naisten puheessa kansantavaksi, naisten

ikäiäiseksi keinoksi selvittää miesten määrittelemässä maailmassa, kuten emännän Kaisalle osoittama repliikki antaa ymmärtää: ”Mitatkoon vaikka joka voimakareen kymmeneen kertaan, minä miestä sittenkin kymmenkertaisesti kehvellän. Se on kansan tapa aina Aatamista asti.” (KOT, 19.)

Artikkelissa tarkastelen dialogikerronnan kohtia, jotka ovat luettavissa nimenomaan kertojan muotoilemiksi ja tekstin tematiikkaa välittäviksi esityksiksi. Kuten lukuisissa Jotunin teksteissä, myös ”Kansantavassa” on teemana naisten keinottelu ja toimiminen patriarkalisessa yhteiskunnassa (ks. Rojola 2006a, 282, 291; 2006b). Nostan esiin novellissa esitettyjä naishahmojen kommunikaation tapoja – siis otsikon mukaisia ”vaimon konsteja” (KOT, 18) – joiden kautta kerronta välittää tekstin yhteiskunnallista teemaa. Käsittelen dialogia muotona, joka tässä tapauksessa välittää tekstin tematiikkaa erimuotoisten vuoropuhelukerronnan rakenteiden kautta. Lisäksi otan kantaa varsinkin varhaisessa feministisessä narratologiassa esillä olleeseen tulkintaan puheen esityksestä ”äänen antavana” muotona. Artikkelissa ehdotan, että myös suorien puhelainojen dialogikerrontaa on mahdollista lukea yhteiskunnallisen tematiikan ilmentäjänä tekstin hienovireiset kerronnalliset rakennelmat huomioiden.

Kertomuksentutkimuksesta ammentavassa analyysissäni hyödynnän jälkiklassisen, kognitiivisen ja feministisen narratologian teorioita keskittyen vuoropuhelukerronnan asetelmien vaihdosten merkitykseen novellin teeman välittymisessä. Näin tutkimusasetelmassa yhdistyy narratologisesti monipuolinen teoriatausta sekä rajattu kerronnallinen ilmiö. Samalla avaan tekstin dialogikerronnan variaatioiden kautta uusia näkökulmia dialogin ja puheen esitysten kerronnallisten keinojen tulkintaan. Jaottelen analyysissäni novellin dialogikerronnan kolmeen erilaiseen muotoon, joiden mukaisesti artikkelin luvut etenevät: omissa luvuissaan käsittelen dialogimuotoa, joka 1) eri keinoin esittää tarinamaailman vuorovaikutustilannetta, 2) toimii hahmojen mielten välillä tematisoituna esityksenä sekä 3) välittää kollektiivista ääntä ja on nähtävissä kertojan muotoilemana kerronnan keinona. Osoitan, kuinka dialogimuoto on muutakin kuin fiktiivisten hahmojen äänen todentuntuisuuteen pyrkivää esitystä. Novellissa esiintyvät dialogikerronnan muodot välittävät yksilöllisyyden sijaan paikoitellen laajempia kulttuurisia odotuksia sekä tekstin yhteiskunnallista tematiikkaa.

Dialogin keinot vuorovaikutuksen esittäjänä

Narratologista dialogiteoriaa muotoillut Bronwen Thomas painottaa dialogia kerrontamuotona, jonka tulkinnassa on huomioitava kertomuksen vuorovaikutustilanne kokonaisuudessaan – huomionarvoisia ovat puhe-esitysten lisäksi esimerkiksi eleet ja sosiaalinen tilanne erilaisine dynamiikkoineen. Kuvattu

keskustelu ei siis ole eroteltavissa tarinan juonesta tai tapahtumista, vaan myös dialogi voi toimia osana hahmojen sisäisten maailmojen välittymistä (Thomas 2012, 4, 48). Kuten *mielen teorian* kirjallisuudentutkimuksen piiriin tuoneet Alan Palmer (2004) ja Lisa Zunshine (2006), myös Thomas (2012, 48) mieltää hahmojen sisäisten maailmojen olevan jossain määrin konstruotavissa tekstissä kielennettyjen käytöksen, puheen ilmausten sekä tajunnanesitysten kokonaisuuksista. Thomasin mallissa dialogia tulkitaan kognitiivisen lähtökohdan mukaisesti todellisen maailman käytösmalleista käsin. Näin ollen myös puheesitysten tulkinnassa korostuu varsinkin Palmerin (2004, 57, 107) painottama mielen monimuotoisuus: ihmismielen sisältöä ei nähdäkään pelkkänä sanallistettuna ajatteluna, sillä tunteet tai ei-tiedostetut mielen tilat voivat esiintyä myös ei-verbaalisessa muodossa. Kognitiivisen, vuorovaikutusta korostavan näkökulman avulla koko ”Kansantapa”-novellin aloittavasta dialogista erottuu selkeästi, kuinka vuoropuhelua käydään samaan aikaan sekä puhuen että kehon eleillä kommunikoiden – sekä kuinka nämä viestintäkeinot kantavat keskenään hyvin erilaisia sanomia:

”Päivää.”

”Päivää.”

”Päivää, päivää”, vastasi emäntä ilostuen, kun näki naapurin Lois-Kaisan hyppähtävän penkin päähän.

”Pakkanenpa tuo on”, sanoi Kaisa ja hieroi kohmettuneita käsiään.

”Pakkanen. Mitäs Kaisalle kuuluu?”

”Milläpä sitä näin paljaille ihmisille näin pakkasella.”

”Milläs asioilla se Kaisa nyt kävelee”, kysyi emäntä ja vilkaisi kehuuksistaan Kaisaan.

”Milläpä sillä – ilman aikojaan vaan”, sanoi Kaisa, vaikka emäntä oli hänet vartavasten kutsunut. ”Millä, milläpä sitä näin köyhä”, huokaisi hän vielä ja katsoi isäntään, joka istui penkin päässä ja veisteli. ”Milläpä, milläpä sitä, ilman aikojaan vaan.” (KOT, 15; kurssiivi lisätty.)

Lainauksesta on eriteltävissä kolme erilaista katsomiseen tai näkemiseen liittyvää kertojan huomiota: emännän mainitaan ilostuvan, kun tämä näkee Kaisan saapuvan tupaan, emäntä kyselee Kaisan tulemisesta kehuuksistaan vilkaisten ja Kaisa katsoo huokaisten penkin päässä veistelevään isäntään. Koska ”Kansantavan” kerronta ei suoraan kontekstoi tapahtumia tiettyyn aikaan, paikkaan tai tilanteeseen, lukijan on pääteltävä tarinamaailman lainalaisuuksia puhtaasti vuoropuhelun esityksen pohjalta. Näin esiin nousee se, kuinka Kaisa ja emäntä tuntuvat esittävän osiaan aiemmin sovitussa juonessa, jonka olemassaolon kertoja paljastaa nimenomaan kuvaamalla naisten toisiinsa luomia tai toisilleen tarkoitettuja silmäyksiä: katseet voi nähdä naisten välistä tuttuutta ja yhteistä

salaisuutta korostavana tekona, kun taas samalla mieheen luotu ”huokaiseva” katse sulkee hänet dialogin todellisen merkityksen ymmärtämisen ulkopuolelle.

Lea Rojola (2006a, 284, 292) on käsitellyt ”Kansantavan” alun epäsuoraa, katseilla tapahtuvaa viestintää naisten taktiikkana ja naisyyhteisön toimintana. Novellin kuvaama vuorovaikutus rakentuu eittämättä samankaltaiselle nais-hahmojen väliselle tuttuudelle ja yhteisöllisyydelle, jota Rojola (2006b, 497) on tulkinnut Jotunin ”Rakkautta”-novellin (1907) dialogiesityksessä. Naisyhteisöä korostavan luennan lisäksi tällainen hahmojen keskinäinen eleillä kommuni-kointi rinnastuu kertomuksentutkimuksessa edelleen ajankohtaiseen kysy-mykseen fiktiivisen mielen luettavuudesta. Palmerin (2011, 211–213) mukaan tajunnan liikkeet ilmenevät myös kehon rajojen ulkopuolella ja suuntautuvat näin ollen myös muille kuin yksilölle itselleen: koska mieli on sosiaalinen, se voi erilaisten ryhmien sisällä laajentua toisinaan jopa kollektiiviseksi ajatteluksi tai jaetuksi mieleksi. Kollektiivisen ajattelun käsitteen avulla myös ”Kansantavan” naishahmojen välillä on mahdollista tulkita yhteisöllisyyttä, tuttuutta ja tilan-teen toisteisuutta. Toisaalta taas Palmerin mallia kritisoi Daniel Hutton (2011, 279–280) mukaan kaunokirjallisten mielten tulkinta perustuu käytökseen ja sosiaaliseen kontekstiin mentalistisen tajuntojen lukemisen sijaan. Yhtä lailla myös Thomas (2012, 48, 63–64) on nostonut arvailun ja spekulatiivisuuden osuutta vuorovaikutuksen esityksissä sekä korostanut mahdollisuutta kommunikaatiotilanteen jäsenten erilaisiin käsityksiin omista rooleistaan kollektiivisessa ajattelussa.

”Kansantavassa” naisten mieltenvälinen yhteistyö ei suinkaan toimi erehdyksittä, vaan emäntä joutuu esimerkiksi vilkaisemaan kärsimättömään Kaisaan *merkitsevästi* tämän noustessa penkistä liian aikaisin (KOT, 15–16). Vuorovaikutustilanteen analyysissä ei ole kuitenkaan välttämätöntä pysähtyä valitsemaan puolia Palmerin tietoisuuden lukemista korostavan ja Hutton kulttuurisen tiedon merkitystä painottavan lähtökohdan välillä. Sen sijaan hahmojen välillä tapahtuvaa mielten tulkintaa voi arvioida sen kuvaaman vuorovai-kutustilanteen kautta. Näkökulma on verrattavissa sekä Thomasin sosiaalista kontekstia painottavaan dialogiteoriaan että Matti Hyvärisen huomioon mielen saavutettavuudesta kommunikaatiotilanteen jäsenten suhteen kuvauk-sessa. Hyvärisen mukaan tajuntoja ei tulisi määritellä joko saavutettavina tai saavuttamattomina, vaan tekstin sisällä vaihtelevana luettavuuden asteikkona. Näin ollen vaihdoksissa korostuvat mieltä lukevan hahmon heijastumat omista toiveistaan ja oletuksistaan mieltenluvun kohdetta tai sosiaalista tilannetta koh-taan. (Hyvärinen 2016b, 223, 225.) ”Kansantavan” naisista varsinkin Lois-Kaisan voi tulkita toivovan tiivistä ja saumatonta mentaalista ymmärrystä itsensä ja emännän välille. Hahmojen kommunikaation haparointi korostaakin emännän ja talottoman Kaisan yhteiskunnallisia eroja: vain emännän kuvataan luovan kontrolloivia ja käskeviä katseita. Toisaalta naisten keskinäinen, paikoitellen ilmiselvä vilkuilu ja peitetarinan sepittäminen tekevät myös näkyväksi sen,

ettei paikalla istuvaa isäntää lasketa osaksi viestien välittymisen rinkiä. Emäntä ja Kaisa olettavat, etteivät miehen sosiaaliset taidot riitä lukemaan tilanteen todellista kulkua.

Dialogin analysointi kognitiivisen narratologian avulla nostaa esiin vuoropuhelun esitysten kiinnittymisen osaksi fiktiivisen maailman vuorovaikutustilannetta. Thomas (2012, 63–63) huomauttaa, kuinka esimerkiksi runsaasti mielten arvailua vaativat vuorovaikutustilanteet saattavat kuvata fiktiivistä maailmaa, jossa vapaa ilmaisu ja ulkoisen mielen eli esimerkiksi eleillä viestimisen välittyminen on hankalaa tai esteellistä. Yhtä lailla vuorovaikutuksen esitykset voivat kuvata menneisyyteen sijoittuvia tarinamaailmoja reflektoimalla niille mahdollisia vuorovaikutustilanteita. Thomas (2012, 9) liittää näkökulmaansa David Hermanin luoman käsitteen kaunokirjallisen kerronnan *metakommunikatiivisesta funktiosta*: käsite tähdentää dialogimuotoa keinona, joka esittää tietyille ryhmille sallittuja kommunikaatiotapoja varsinaisen kielenkäytön jäljittelyn sijaan.

”Kansantavan” alun vuoropuhelussa kertojan raportoimat tahattomat silmäykset välittävät lukijalle tietoa tarinamaailman tilanteesta, jossa julkilausuttujen puheiden näytösmäinen rooli vuorovaikutustilanteen kokonaisuudessa korostuu. Kaisa väittää sattuneensa paikalle päähänpistosta samalla kun isäntään luotu vilkaus tekee lukijalle selväksi sen, ettei tapaamisen luonteesta ole mahdollista puhua nimenomaan isännän läsnäolosta johtuen: ”’Millä, milläpä sitä näin köyhä’, huokaisi hän vielä ja katsoi isäntään, joka istui penkin päässä ja veisteli. ’Milläpä, milläpä sitä, ilman aikojaan vaan.’” (KOT, 15.) Dialogin huomioiminen myös vuorovaikutuksen ja yhteiskunnallisen tilanteen kuvaajana on oleellinen ”Kansantavan” merkityksen välittymisen kannalta: puheen aihetta tai keinoja tärkeämmäksi kohoaa huomio siitä, etteivät emäntä ja Kaisa pysty kommunikoimaan miehen seurassa avoimesti ja suoraan. Myös Rojola (2006a, 292–293) on huomauttanut Jotunin naishahmojen pyrkimyksistä vaikuttaa elämäänsä arkisen vastarinnan keinojen kautta. ”Kansantavassa” julkisen ja avoimen puheen ollessa mahdotonta hahmot pyrkivät edistämään yhteistä agendaansa salakaupasta heille mahdollisten, ei-verbaalisten kommunikaatiokeinojen avulla.

Mielten dialogi tematisoituna esityksenä

Eleiden ja puheen esitysten vuoropuhelun lisäksi ”Kansantapa” sisältää myös kerrontaa, jossa hahmojen mieltenliikkeiden esitykset vuorottelevat.² Kognitiivisessa suuntauksessa fiktiivisiä tajunnanesityksiä puretaan yleensä ensimmäisenä auki Alan Palmerin (2004, 53) esittelemän puhekategoriainmallin avulla. Malli käsittää hahmon mielen esityksen niin sanottuna sisäisenä puheena, jolloin kerronnassa sanallistetaan hahmon mielensisäisyys usein kertojan ja

hahmon muotoilujen moniäänisenä esityksenä. Toisaalta tajunnankuvauksia ei tarvitse lukea moniäänisyyden vaan kertojan jäljittelytaitojen kautta: retorista narratologiaa edustavan Richard Walshin (2010, 49–52) kertovan äänen synteettisyyttä korostavassa teoriassa kerronta pikemminkin imitoi hahmon sisäistä puhetta, ja esimerkiksi vapaassa epäsuorassa esityksessä kuvaus on muokattujen aika- ja persoonamuotojen tähden lähempänä kertovan tahon kuvausta hahmon subjektiivisesta mielestä. Tajunnanesityksiä koskevien teorioiden tuottamien tulkintojen eroavaisuudet nousevat esiin seuraavan ”Kansantavan” katkelman analyysissa. Siinä huomionarvoiseksi nousee kertojan muotoilemien, tematisoidumpien havaintojen välittyminen yksittäisen hahmon ajatukseen verhottuina:

Kuului vain rugin hyrinää. Emäntä otti lepeen lepeeltä ja kehräsi eikä ollut Kaisaa näkevinäänkään. Ja mikäs Kaisalla oli istuessaan siinä lämpimässä tuvassa, istuessa siinä kädet ristissä ja peukaloita pyöritellessä ja ajatellessa tämän maailman asioita. (1)Noitapa ajatteli rikasten olennoita. Mahtavatko, jos oikein ajatellaan, olla tuon onnellisempia. Elihän täällä köyhäkin ikänsä loppuun tavalla tai toisella, ja väliäkö tällä, kävikö tämän taipaleensa pum pulissa vai villaisessako. (2)Hee, annahan olla, tosiaankin, eikös ne ihmiset niin ajatelleet, jotta annas kun keikistelen, jos tuota paremmalta toisen edessä tunnun. Turha vaivapa taisi olla. (3)No, heidän asiansa, mitäpä se häneen kuului. (KOT, 16; numerointi lisätty.)

Kaisan tajunnankuvauksessa kerronta siirtyy puhekategoriamallin mukaan tulkittuna kertojan tiivistämästä ajatusten raportoinnista (1) kohti lähes suoraan lainausta hahmon sisäisestä monologista (2), päättyen hahmon ja kertojan esityksiä sekoittavaan muotoon (3). Liikehdintä rakentaa mielikuvaa siitä, kuinka lukija asteittain lähenee hahmon päänsisäistä kokemusta ja saa lopulta kertojan kokoamana yleistyksen Kaisan subjektiivisesta kokemuksesta. Walshin fiktiivisen äänen teorian kautta tulkittuna korosteiseksi taas nousee toisteisuus osien 1 ja 2 välillä: aivan kuin Kaisa muotoilisi uudelleen kertojan jo aiemmin hänen tajunnastaan tiivistäneet ajatukset. Toisteiset esitykset palautuvat kertojan muotoilemiksi ajatuskaariksi, joissa hahmon persoonallisen kielenkäytön ja subjektiivisen kokemuksen taso vaihtelee asteittain. Hahmon mielen kuvaus aaltoilee siis jatkuvasti etäännytetyn ja hahmon subjektiivisuutta korostavan esityksen välillä. Kerronnan paetessa selkeää yhtä näkökulmaa tajunnanesitykset näyttäytyvät nimenomaan kertovan tahon *tematisoituna esityksenä*, joka välittyy hahmon tajunnan kautta erilaisia mielenkuvauksen keinoja sekoittaen.

”Kansantavan” tajuntojen esityksessä on luettavissa sisäisen puheen lisäksi fiktiivisten mielten välistä dialogisuutta. Naisten ajatukset vuorottelevat,

käsittelevät samoja aiheita ja etenevät samaan suuntaan. Hahmojen tajuntojen liikkeissä on nähtävissä myös yhtenäinen kaari: ensin heidät kuvataan ajatuksissaan odottavan kärsivällisinä isännän poistumista, sen jälkeen samanaikaisesti närkästyvän miehen vahtimisesta, ja lopulta kuin yhteisestä sopimuksesta lähtevän ulos tuvasta. Naiset siis ikään kuin seurailevat toistensa sisäisiä tajuntoja, kuten seuraavassa esimerkissä käy ilmi. Siinä ensin Kaisa päivittelee ajatuksissaan isännän pihä luontoa, jonka jälkeen emäntä ikään kuin kommentoi samaa aihetta omassa mielessään:

Kyllä tuo isäntä pytyt nuuskii ja pennin kiertää osaa. Sen on näköinenkin, nenäkin sillä on koukussa kuin minkähän puntarin nokka.

Aikaa kului taas. Eivät ne näy siitä liikahtavan, ajatteli emäntä. Pelkäsiköhän tuo, että hän Kaisalle kahvit keitti. Mistä aineista! Pyönistäkö ehkä? Niitä ei viittäkään talossa ollut. (KOT, 17.)

”Kansantavan” naisten tajuntojen dialogisuus korostaa naisten välistä yhteyttä (vrt. Rojola 2006b, 497), mutta samalla se liittyy myös kysymykseen mielen sosiaalisuudesta. Siinä missä Palmer (2004, 53) näkee mielen toimivan sosiaalisesti sen välittyessä ulospäin nähtävissä olevina, tietoisina tai tiedostamattomina eleinä, on Jens Brockmeier (2011, 261–263) puolestaan huomauttanut myös verbalisoidun tajunnan esityksen olevan sosiaalista ja toisille suunnattua: mielen kerronnallistaminen on jo itsessään sosiaalinen teko, sillä kieli toimii aina dialogisesti ympäristön kanssa. Molemmat näkökulmat pohjaavat kuitenkin samaan lähtökohtaan, sillä ne painottavat mielen vuorovaikutteisuutta ympäröivän sosiaalisen kontekstin kanssa. Brockmeierin (2011, 262) mukaan jokainen tarina, puheen ilmaus ja ele kiinnittää mielen ympäröivään yhteisöön, Palmer (2004, 77) taas painottaa hahmojen tajuntojen vuorovaikutusta kuvatus sosiaalisen tilanteen kanssa. Äskettäin fiktiivisten mielten sosiaalisuutta käsitelleiden Mari Hatavaran ja Jarkko Toikkasen määritelmä taas vie eteenpäin Brockmeierin ajatusta yksilön mielen ja ympäröivän kulttuurin vuorovaikutteisesta suhteesta: myös fiktiivisten hahmojen verbalisoidut tajunnat saattavat rakentua kulttuuristen odotuksenmukaisuuksien varaan ja pitää sisällään kulttuurisidonnaisia hokemia. Näin ollen mielen tekstuaalinen esitys ei hahmon kehon rajojen sisälläkään ole yksityistä, vaan kiinnittyy sosiaaliseen ympäristöön ja kulttuuriin ajatusmalleihin. (Hatavara & Toikkanen 2017, 195–198.)

Myös ”Kansantavassa” emännän ja Kaisan tietoisuudet reagoivat voimakkaasti tarinamaailman sosiaaliseen tilanteeseen. Naisten tajunnat kommunikoivat hiljaisesti – vilkaisuin ja merkitsevin katsein, kuten novellin alun dialogin analyysissä kävi ilmi – sillä ääneen käyty keskustelu ei ole mahdollista isännän läsnä ollessa. Kuten puheen esitysten dialogissa, myös tajuntojen kuvauksessa

Näin myös kerronnan rakenne tematisoi tekstin välittämiä merkityksiä.

on siis olennaista kiinnittää huomiota vuorovaikutusta estäviin tekijöihin (vrt. Thomas 2012, 57–58): novellin vuorovaikutusta tulkittaessa ei voi ottaa huomioon pelkästään emännän ja Kaisan keskinäistä sosiaalista yhteisöä, vaan katse on myös suunnattava siihen, mikä ajaa naiset viestimään piilotetusti ja välttämään julkista sananvaihtoa. Tajuntojen välillä kulkeva dialogi on siis ennen kaikkea tarinamaailman tilanteelle alisteinen sekä samalla sitä kuvaava keino. Hatavaran ja Toikkasen mallissa sisäiset mielet muotoutuvat suhteessa sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin; ”Kansantavan” dialogiset tajunnan-esitykset antavat lisäksi olettaa myös mielenkuvauksen olevan luettavissa osaksi sosiaalisen ja kirjoitusajan yhteiskunnallisen tilanteen välittymistä.

Näin ollen myös tarinamaailmassa vallitseva hiljaisuus on tulkittavissa eleillä käytyyn dialogiin verrannolliseksi menneisyyden kommunikaatitilanteiden representaatioksi. Kun naisten heikompaa yhteiskunnallista asemaa kuvataan juuri äänettömien dialogien avulla, on koko kerrontarakenne nähtävissä novellin yhteiskunnallista teemaa rakentavana tekijänä. Thomasin (2012, 9) teoriassaan käyttämä metakommunikatiivisuuden käsite on näin rinnastettavissa varhaista feminististä narratologiaa edustavan Susan Lanserin (1992, 15–16) ajatukseen kerronnan keinoista erilaisten kommunikaation tapojen esittämiseen: sallittujen äänen käytön tapojen ilmeneminen kerronnan rakenteessa on yksi mahdollinen väylä, jonka kautta Lanserin määrittelemä *tekijällinen ääni* kontrolloi kerronnan muotoja välittäessään tekstin ideologista merkitystä. Liittäessään fiktiivisen kertojan osaksi kirjoitushetken yhteiskunnallista, taloudellista ja kaunokirjallista tilaa (Lanser 1992, 5) Lanserin feministinen narratologia korostaa myös kirjallisuuden referentiaalisuutta puheaktina (kts. Hatavara 2013, 30).

”Kansantavassa” kirjoitusajan yhteiskunnan sukupuolten välinen epätasaro valo välittyy juuri erilaisten *hiljaisuudessa* tapahtuvien vuorovaikutuskeinojen avulla. Nimenomaan näistä kerronnan vaihdoksista rakentuu kuva sellaisista

kommunikaation keinoista, joita tekstin esittämällä maalaisyhteisön naisilla oli mahdollisuus käyttää. Näin myös kerronnan rakenne *tematisoi* tekstin välittämiä merkityksiä. Emännän ja Kaisan välinen vuorovaikutus alleviivaa lisäksi sitä, ettei naishahmojen hiljaisuus johdu sanottavan vähäisyydestä vaan äänenkäytön mahdottomuudesta aviomiehen läsnä ollessa. ”Kansantavan” edustavuus suomalaisen maalaisyhteisön naisten kommunikaation mahdollisuuksista rakentuu negaation avulla: novellin ensimmäisellä puoliskolla kerronta välittää tarinaa sellaisen vuoropuhelun kautta, *jota ei käydä ääneen*. Aiemman tutkimuksen painottaman ”ääneen pääsyn” tematiikan lisäksi ”Kansantavasta” on siis löydettävissä myös naisten äänettömyyden kuva.

Kollektiivisen äänen dialogi kertojan muotoilemana keinona

”Kansantavan” lopussa naiset ovat siirtyneet pois isännän valvovan katseen alta. Tällöin myös kerronta vaihtuu Jotunille tyypilliseen muotoon, joka rakentuu pelkistä vuorottelevista puheen esityksistä ilman kertojan näkyvää väliintuloa. Tällainen kerronnallinen asetelma tekee perustelluksi kääntää tulkinnallista huomiota pois aiemmassa tutkimuksessa korostuneesta puhujien identifioinnista³, sillä kertoja ei henkilöi dialogin repliikkejä suoraan kumpaankaan hahmoon. Näin naisten sanoja voi lukea myös laajemman joukon odotuksiin vertautuvaksi puheeksi. Tässä tulkinnassa naiset eivät siis puhu pelkästään omasta kokemuksestaan, vaan puheesta välittyy myös kulttuuriseen tietoon linkittyviä *odotuksia*, joita Matti Hyvärinen määrittelee *skriptin* käsitteen avulla: siinä tapahtumat näyttäytyvät rutiininomaisina odotuksen- tai säännönmukaisina jatkumoina, joita kaunokirjallinen kerronta joko mukailee tai joista se poikkeaa. Jerome Brunerin (1990) alkuperäistä mallia kehittäneen Hyvärisen mukaan kerrottu tulisi mieltää suhteessa skripteihin niin, että kerronnallisuuden vaatimaa totutusta poikkeamista voisi ilmetä myös kerronnan keinoissa. (Hyvärinen, 2016a, 7, 15–17.) Seuraavasta ”Kansantavan” lainauksesta välittyvät emännän ja Lois-Kaisan avioliittoa koskevat odotukset sekä niiden ristiriita tarinamaailman arkitodellisuuden kanssa:

”Se kun on tuo mies kellä minkälainen, niin se on sellainen ja sellaisena se pysyy.”

”Sellaisena se pysyy. Vaan antaa tuon vahtia vaan. Hyvä on talollinenkin mies. Sen kun leivässä olet, et tyhjällä ole. Jääpä hyvyttä vielä jälkeläisillekin.”

”Jääpi. Vaan ei kanssaihmisensä rehellisesti ei rihman kiertämää päällensä saa. Kutoa saa, vaan langattako se kangas syntyy. Ja vaatteisiin pitäisi verhoutua, niin kuin ihmisten tapa on. Vaan ei penniäkään talosta. Kierrä penni vaikka mistä.” (KOT, 18.)

Sosiaalisesti paremmassa asemassa oleva emäntä olettaa avioliiton olevan tae kunnollisista vaatevarannoista. Kaisan odotushorisontissa taas jo säännöllisen ravinnon turvaaminen riittää syyksi vihille menoon ("Sen kun leivässä olet, et tyhjällä ole."). Yhteiskunnallisista eroista huolimatta naisten odotuksissa korostuu kuitenkin jaettu avioliiton skripti, jossa naimisiin mennään nimenomaan taloudellisista syistä, eikä kummankaan hahmon puheesta ole löydettävissä esimerkiksi nykylukijalle tuttuja romanttisia oletuksia avioelämästä. "Kansantavan" tulkinta skriptien näkökulmasta käsin korostaa novellin hahmojen käytöstä suhteessa ajan kulttuurisiin odotuksiin naisten kyseenalaistaessa ideaalia skriptiä avioliitosta onnen tai taloudellisen tasa-arvon takaaajana (vrt. Rojola 2006b, 487–488). Samalla hahmot myös hyödyntävät oman yhteisönsä sisäisiä, säännönmukaisia keinoja ja tapoja olojensa kohentamiseksi, kuten emännän uhmakas toteamus esittää: "Mitatkoon vaikka joka voinokareen kymmeneen kertaan, minä miestä sittenkin kymmenkertaisesti kehvellän. Se on kansan tapa aina Aatamista asti." (KOT, 19.)

Skriptit, odotuksenmukaisuus ja muu kulttuurinen ymmärrys kääntyvät yleensä hankalasti osaksi narratologista kirjallisuudentutkimusta, sillä ne esiintyvät harvoin tekstissä kielennettyinä ilmiöinä. "Kansantavan" kerrontarakenteesta on kuitenkin mahdollista nostaa esiin keinoja, jotka esittävät näitä malleja tekstin sanatasolla asti. "Kansantavassa" tällainen keino on skriptien välittyminen dialogin kollektiivisen äänen esityksen kautta, joka on nähtävissä puheen persoonamuotojen vaihdoksissa. Äänen kollektiivisuus liittyy kysymykseen kerronnan keinoista välittää yksilöä laajemman ryhmän ääntä ideologisen agendan tähden. Susan Lanserin (1992, 21, 243, 256) *yhteisöllisen äänen* teoriassa me-muotoinen ääni on merkittävä tekijällisen äänen ideologinen keino, jonka avulla kerronta välittää esimerkiksi marginaaliryhmien kollektiivista ääntä. Richard Walsh taas lisää kaunokirjallisen äänen määrittelyynsä *interpellaation*⁴ käsitteen, jossa ideologinen viesti läpäisee puhuvan subjektin. Lanserin tavoin myös Walsh pyrkii laajentamaan puhujan ja kertojan roolia kohti ideologisempaa muotoa: interpellaatiossa fiktiivinen ääni välittää kerronnan oletuksia ja edustaa laajemman joukon ajatustapoja niin, ettei se välttämättä ruumiillistu tiettyyn hahmoon, kertojaan tai Lanserin ehdottamaan tekijään. (Walsh 2010, 53, 55–56.)

"Kansantavan" dialogiesityksissä kollektiivisuus on paikannettavissa Jotunille ominaisiin ja myös aiemmassa tutkimuksessa esiin nostettuihin⁵ nollapersoon- ja passiivimuotoisiin puheen esityksiin. Tekstin naiset puhuvat omasta elämästään tavalla, joka tuottaa lukijalle etäännyttävän vaikutelman: "Kutoa saa, vaan langattako se kangas syntyy" (KOT, 18). Toisaalta nollapersoonan lisäksi repliikeissä esiintyvät puhuttelumuodot ovat myös ikään kuin suunnattu määrittelemättömälle toiselle: "Näetsen mies, jonka otit, omasi on. Ja kun omasi on, toimeen sen kanssa tule." (KOT, 19.) Nollapersoonan kerronnallinen käyttö

tuottaa Lanserin alkuperäisen kollektiivisen äänen teorian monikkomuotoa ristiriitaisempaa ja monitulkintaisempaa rakennetta, sillä sen käyttö hämärtää sekä puhujan identiteettiä että puheen kohdetta. Siinä missä me-muotoinen yhteisöllinen kerronnallinen ääni perustuu yhteisen kokemuksen välittämisen illuusiolle, nollapersoonan avulla käy ilmi kuvaus, jota ei voi paikantaa kehenkään, *koska se voi kuulua kenelle tahansa*. Kerrottu ei kuvastu niinkään jaettuna, vaan nollapersoonan käyttö kokemuksen kuvauksessa antaa mahdollisuuden tulkita sitä *persoonattomana*.

”Kansantavan” naisten puheen esityksistä välittyvä ääni ei siis ole paikannettavissa pelkästään tarinan hahmoihin. Tulkinta on verrattavissa Walshin äänen interpellaation määritelmään, jolloin kerronta nollapersoonan avulla etäännyttää henkilökohtaisesta ja tuottaa kuvaa hahmoista asiansa kasvotomina, ideologisina puhujahahmoina. Avioliitosta puhuminen vertautuu henkilökohtaisen sijaan universaaliin naimakaupan skriptiin, josta puhuja kertoo etäännyttämällä oman tarinansa edustamaan yleisemmin naisten osaa:

Joutaa tuon luulla; mikäpä häntä pahoittelemaan, *kun tuon kanssa on alttarille astunut ja tilatoveriksi ryhtynyt, niin suosii häntä, suotta*. Vaikka maksaapahan se sekin, eipähän sitä enempi mies kuin nainenkaan täällä mitään ilmaiseksi saane, niin jotta maksettu se on se kahvikuppikin, jonka kehveltää ja nautitsee. (KOT, 19; kurssiivi lisätty.)

Lainauksen puhuja liittää persoonattoman puheen kautta itsensä osaksi avioliiton ja sukupuoliroolien skriptejä, joiden sääntöjen tai tapojen määrittely on hahmon vaikutuspiirin ulkopuolella. Odotuksenmukaisuuden toteuttaminen kuvastuu korosteisen normatiivisena ja kaavamaisena toimintana, jopa siinä määrin, ettei siitä puhuttaessa käytetä persoonaan viittaavia puhemuotoja (”*kun tuon kanssa on alttarille astunut*”). Jotunin puheen kuvauksessa ei muodostu niinkään kuvaa *yhteisöllisestä* äänestä, vaan kerronta korostaa yksilöä hahmottomana yleisen tarinan *esimerkkitapauksena*. Ylläolevan lainauksen nollapersoonaa käyttävä puhuja luopuu henkilöhahmostaan ja passiivimuotoa hyödyntäessään myös tekijyydestään. ”Kansantavan” dialogissa puhujan subjektiuden voi siis tulkita paikoitellen katoavan. Kun puheen esitys ei enää linkitykään puhtaasti yksilölliseen henkilöhahmoon, sen voi nähdä välittävän enemmänkin naisille yleisemmin sallittuja odotuksia naimisiinmenoa ja avioelämää kohtaan.

Tällainen persoonattoman yhteisön ääni on näkemykseni mukaan tulkittava ennen kaikkea ideologisena esittämisen muotona. Jotunilaisen, tematisoivan dialogin tulkinta palautuu näin ollen kerronnan tasoon saakka: vuoropuhelukerronta on toki jo itsessään kertojan järjestämää, mutta ”Kansantavan” analyysin kautta myös puheen välittämät kollektiiviset äänet on mahdollista nähdä kertojan temaattisina muotoiluina. Näkökulma vertautuu Lanserin

(1992, 261) ajatukseen, jonka mukaan nimenomaan tekijällinen ääni kokoaa, järjestää ja ohjaa yksittäisten hahmojen esitykset yhtenäiseksi, yhteisölliseksi ääneksi; myös Walsh (2010, 53–56) painottaa kaikenlaisen kerronnan kantavan aina mukanaan eri tavoin ilmeneviä ideologioita ja ennako-oletuksia, mutta viittaa interpellaation käsitteellään nimenomaan muotoon, jossa kerronnan oletukset välittyvät abstraktimmalla ja ideologisemmalla tavalla. Kollektiivisuuden kantaaottava vaikutelma syntyy siis juuri tekijällisen äänen tekemien *kerronnan tason* vaihdosten kautta.

”Kansantavan” dialogissa esitetyn puheen persoonamuodot vaihtelevat tavoilla, jotka ovat verrattavissa tajunnankuvausten vapaaseen epäsuoraan esitykseen: esitetyssä puheessa on nähtävissä samankaltaista aaltoliikettä yleisemmän tason teemojen välittymisestä (”Näetsen mies, jonka otit, omasi on. Ja kun omasi on, toimeen sen kanssa tule.” [KOT, 19]) henkilöhahmon kokemusten kuvaukseen (”Mitatkoon vaikka joka voinokareen kymmeneen kertaan, *minä* miestä sittenkin kymmenkertaisesti *kehvellän*.” [KOT, 19; kursii vi lisätty]), joka rinnastuu tajunnankuvien liukumiin hahmon mielen suoran esittämisen ja kertojan välittämän kuvauksen välillä. Myös nämä puheen esitysten persoonamuotojen vaihdokset sekä liikkeet subjektiivisen ja objektiivisen kuvauksen välillä ovat nähtävissä kertojan muotoiluina. Kertoja siis muokkaa tajunnankuvauksen lisäksi myös *hahmojen puheen sisältöä ja muotoja*. Jotunin dialogikerronnalle ominainen nollapersoonaa, passiivimuotoa ja puhuttelua sekoittava muoto puheen esityksissä on juuri tällainen kertojan esityksen piirre. Osa suorilta puhe-esityksiltä *vaikuttavista* repliikeistä on näin ollen tulkittavissa *puheessa esitettäväksi, tajunnan vapaaseen epäsuoraan esitykseen verrattavaksi kerron-naksi*. Ajatus vertautuu Walshinkin (2010, 52) painottamaan huomioon siitä, ettei vapaa epäsuora esitys niinkään tuota tekstille moniäänisyyttä, vaan on sen sijaan mielletävä kertovan tason tuottamana hahmon puheen tai kielenkäytön imitaationa. Näin ollen dialogikerronta tai edes suorilta vaikuttavat puheen esitykset eivät välttämättä suo tekstille moniäänisyyttä tai päästä henkilöhahmoja ääneen, sillä ”Kansantavan” analyysin perusteella myös hahmojen repliikkejä voi lukea kertojan tematisointeina.

”Kansantavassa” kollektiivinen ääni ja kulttuuriset odotuksenmukaisuudet välittyvät siis korosteisen kaunokirjallisin keinoin. Kerronta esittää hahmojen puhetta totutusta kielenkäytöstä poikkeavissa aika- ja persoonamuodoissa, mikä kannustaa tulkitsemaan puhetta enemmänkin yksittäisen hahmon ääntä *jäljittelevänä* eli synteettisenä äänenä (vrt. Walsh 2010, 52). ”Kansantavan” dialogikerronnan muodostuminen myös synteettisistä äänistä korostaa sitä, että kertojan on mahdollista paikoitellen asettua välittämään temaattista viestiä naisten näennäisen subjektiivisten puheenparsien läpi. Kertomuksen yhteiskunnallinen teema välittyy siis niin sanotusti naisten ”suulla”. Tulkinta rinnastuu näkemykseen suoran dialogiesityksen ”ääneen päästävästä” ideasta, mutta

kerronnan ideologiseen strategiaan liitettynä se laajenee hahmojen tasolta koskemaan novellin kerronnan rakennetta kokonaisuudessaan.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen nostanut esiin niitä ”Kansantavan” dialogikerronnan piirteitä, jotka purkavat vuoropuhelukerrontaa koskevia objektiivisuuden ja henkilöhahmokeskeisyyden oletuksia. Dialogi ei siis toimi pelkästään ikkunana tarinamailman vuorovaikutustilanteisiin, vaan puheen esitykset ja vuorovaikutustilanteen kuvaukset voivat välittää myös tekstin yhteiskunnallista tematiikkaa. Yhteenvetona voi todeta, kuinka ”Kansantavassa” ideologiset merkitykset ovat näkyvissä sekä dialogikerronnan että tarinamailman tapahtumien tasoilla: tarinamailman tilanteet vaikuttavat siihen, välittykö kerronta suorien puheen esitysten, mielten välisen dialogin vai eleitä ja ääneen lausuttuja viestejä yhdistävän muodon kautta. Samaan aikaan jokainen näistä erityyppisistä vuoropuhelumuodoista on mielletävissä nimenomaan Jotunin novellin ilmestymisajan kommunikaatiotilanteita representoiviksi rakenteiksi, jotka välittävät lukijalle tietylle ajalle sallittuja äänen käytön ja viestimisen tapoja. Kolmen erilaisen dialogimallin analyysissa osoitin myös kertojan roolin merkityksen kaikkien vuorovaikutustilanteiden välittymisessä; näkökulma uudistaa dialogiteoriaa, joka on aiemmin painottanut kerrontamuodon objektiivisuutta ja välittömyyttä. Samalla näkökulma on tuore myös Jotunin tuotantoa koskevan tutkimuksen kannalta: juuri kertovan tason huomioiminen myös dialogimuotoisten tekstien tulkinnassa tuo uuden ja käyttökelpoisen näkökulman aiemmin naiskuviin ja tyylilajeihin painottaneeseen tutkimukseen.

Viitteet

1 Yhden novellin analyysillä en pyri tuotamaan kattavaa tutkimusta tekijän laajasta tuotannosta. ”Kansantapa” sisältää lyhyestä mitastaan huolimatta monipuolisen variaation Jotunin dialogikerronnan erilaisista keinoista ja mahdollisuuksista, ja on tämän takia erityisen hedelmällinen aineisto kerronnan asetelmiin ja niiden vaihdoksiin keskittyvässä artikkelissa. Laajemman katsauksen Jotunin novellituotannosta löytää Rossilta (2013), joka käsittelee Jotunin

kolmen tunnetuimman novellikokoelman naiskuvia tekstien tyylillisten piirteiden ja kirjoitusajan aateihanteiden kautta.

2 Asetelma poikkeaa Jotunille tyypillisinä pidetyistä, selkeästi suorien puheen lainojen kautta välittyvistä dialogeista. Kenties tähän liittyen aiemmassa tutkimuksessa on korostunut näkemys Jotunin kerronnan rakentumisesta nimenomaan taka-alalle asettuvan kertojan varaan (esim. Rojola 2006b, 477; Rossi 2013, 124).

3 Jotunin vuoropuhelukerronnan suhteesta hahmojen välisiin valtarakenteisiin ks. Rojola (2006a; 2006b 486–488), henkilöahmon rakentumisesta ks. Rossi (2013, 16–17).

4 Walsh lainaa termiä filosofi Louis Althusserilta (1971).

5 Yleisemmin nollapersoonaa- ja passiivimuodosta Jotunin novellien naiskuissa ks. Rossi (2013, 122–126).

Kirjallisuus

- Brockmeier, Jens 2011. Socializing the Narrative Mind. *Style*: Volume 45, No. 2, Summer 2011, 259–264.
- Hakola, Liisa 1993. *Rikkautta jos rakkauttakin. Maria Jotunin naiskuva*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hatavara, Mari 2013. Kertova ja kerrottu nainen Fredrika Runebergin Teckningar och drömmar -kokoelmassa. Rikka Rossi & Saija Isomaa (toim.), *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS, 27–54.
- Hatavara, Mari & Jarkko Toikkanen 2017. The Sensational World of The Running Man. Merja Polvinen, Maria Salenius & Howard Sklar (toim.), *Mielikuvituksen maailmat. Tieteidenvälisiä tutkimuksia kirjallisuudesta*. Turku: Eetos, 182–202.
- Hutto, Daniel 2011. Understanding fictional minds without theory of mind! *Style*: Volume 45, No. 2, Summer 2011, 276–282.
- Hyvärinen, Matti 2016a. Expectations and experientiality: Jerome Bruner's 'canonicity and breach'. *Storyworlds*: 8:2, Winter 2016, 1–25.
- Hyvärinen, Matti 2016b. Mind Reading, Mind Guessing, or Mental-State Attribution? The Puzzle of John Burnside's A Summer of Drowning. Mari Hatavara, Matti Hyvärinen, Maria Mäkelä & Frans Mäyrä (eds), *Narrative theory, literature, and new media: Narrative minds and virtual worlds*. New York: Routledge, 223–239.
- Jotuni, Maria 1913/1999. Kansantapa. *Kun on tunteet, Tyttö ruusutarhassa*. Helsinki: SKS.
- Lanser, Susan Sniader 1992. *Fictions of Authority. Women Writers and Narrative Fiction*. Ithaca: Cornell University Press.
- Nykänen, Elise & Aino Koivisto 2013. Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. Aino Koivisto & Elise Nykänen (toim.), *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 9–56.
- Palmer, Alan 2004. *Fictional Minds*. Lincoln & London: Nebraska University Press.
- Palmer, Alan 2011. Social Minds in Fiction and Criticism. *Style*: Volume 45, No. 2, Summer 2011, 196–240.
- Rojola, Lea 1999a. Modernia minuutta rakentamassa. *Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomen kirjallisuushistoria 2*. Toim. Lea Rojola. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 150–164.
- Rojola, Lea 1999b. Veren ääni. *Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomen kirjallisuushistoria 2*. Toim. Lea Rojola. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 165–183.
- Rojola, Lea 2006a. Konstit on monet kun kahvihammasta kolottaa. Siru Kainulainen & Viola Parente-Capková (toim.), *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto, 269–296.
- Rojola, Lea 2006b. Puhetta 'siitä'. Lukijuuden rakentuminen Maria Jotunin novellissa Rakkautta. Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. Helsinki: SKS, 475–497.
- Rossi, Riikka 2011. Vapauden muunnelmia. Naturalismi ja eksistentiaalisismi Maria Jotunin Arkielämää -kertomuksessa. *Avain* 1/11, 5–23.

- Rossi, Riikka 2013. Villinainen ja soturi. Alkukantaisuus ja pessimismi Maria Jotunin naiskuissa. Riikka Rossi & Saija Isomaa (toim.), *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS, 113–140.
- Thomas, Bronwen 2012. *Fictional Dialogue. Speech and Conversation in the Modern and Postmodern Novel*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- Walsh, Richard 2010. Person, Level, Voice. A Rhetorical Reconstruction. Jan Alber & Monika Fludernik (eds), *Postclassical Narratology. Approaches and Analyses*. Columbus: The Ohio State University Press, 35–57.
- Vapaavuori, Anneli 1989. 'Ei muuta keinoa kuin keinottelu' – Maria Jotuni. Marja-Liisa Nevala (toim.), *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Helsinki: Otava, 303–315.
- Zunshine, Lisa 2006. *Why we read fiction. Theory of Mind and the Novel*. Columbus: The Ohio State University Press.